

Федоренко Т. А.

УДК: 341.231.14 : 368.94 (477)

лікар відділення ЗСОПР Стomatологічного  
медичного центру НМУ ім. О. О. Богоматця, м. Київ,  
здобувач Національного університету "Острозька академія"

## ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я, МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ТА УНОРМУВАННЯ ЄДИНИХ ГУМАНІТАРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Вшанування ювілею одного із найбільш шанованих міжнародних актів у сфері прав людини - 60-ти річчя Загальної декларації прав людини - дозволяє переосмислити значення цього епохального правозахисного акта для правотворчої і правозастосовчої діяльності в сфері реалізації та гарантування конституційних прав і свобод людини в Україні, провести свого роду міжчасовий правовий "місточок", який дозволить виявити актуальні проблеми втілення ідей і ідеалів гуманізму закріплених у Декларації в сучасних конституційно-правових реаліях. Оскільки в усі часи невід'ємною складовою ідей гуманізму було власне здорове існування самого індивідууму створення належних умов для забезпечення здоров'я людини загалом, а також своєчасна та ефективна медична допомога тим, хто цього потребує, то цілком логічним буде здійснення аналізу проблеми розвитку положень Загальної декларації прав людини в чинному законодавстві, яке визначає порядок реалізації та гарантування конституційного права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Загальна декларація прав людини

втіплена в своїх положеннях тисячолітній досвід і здобутки боротьби за права людини, які найбільш концентровано відображують ідеї та ідеали верховенства права і гуманізму. На кожному етапі цивілізаційної історії людства уявлення про права людини, як і їх реальний зміст змінювалися. У цьому сенсі, слід погодитись із академіком Ю. Шемшученком який справедливо стверджує, що "права людини - історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою" [1].

На шляху до утвердження прав і свобод людини, закріплених у Декларації, людство пройшло складний і тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала катализатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського, культурологічного звучання.

Ідея прав людини, на наше переконання, почала набувати свого звичного для сьогоднішнього значення лише через призму реалізації ідеалів класичного європейського конституціоналізму під час буржуазно-демократичних революцій у Європі в кінці XVIII - на початку XIX ст. Хоча, цивілізаційній історії людства відомі й більш ранні спроби конституювання прав людини, зокрема, у Конституції Пилипа Орліка 1710 року, яка й нині залишається визначною пам'яткою європейської конституційно-правової думки.

Права людини стали основним гаслом і найбільшим здобутком тогочасних революцій і воєн. Не випадково, що одним із перших загальновизнаних конституційних актів в історії людства стала Декларація прав людини і громадянина 1789 р. у Франції, яку можна вважати предтечею Загальної декларації прав людини 1948 р.

У подальшому, в XIX-XXI ст. розвиток конституціоналізму супроводжувався розширенням номенклатури унормованих прав людини та удосконаленням юридичних механізмів їх гарантування. Утім, цей процес призупинявся і навіть повертався в зворотному напрямку під час I і II світової воєн, які продемонстрували криккість і вразливість гуманітарних ідеалів людства та прав і свобод людини за відсутності відповідних міжнародних гарантій.

У силу цього, засновники ООН, приймаючи Статут цієї поважної міжнародної організації на Конференції в Сан-Франциско в 1945 році, визначили принцип поваги до прав людини основною метою та завданням діяльності ООН. На виконання своїх статутних завдань уже в 1946 році ООН заснувала Комісію з прав людини - основний орган в рамках системи ООН, що визначає політику цієї організації в сфері прав людини.

Утім, повоєнний світ очікував не лише на поновлення ідеалів гуманізму та людяності, втілених у правах людини, а й на їх визнання та гарантування на міжнародному рівні. Відповідна клопітлива робота була з успіхом здійснена членами Комісії.

Комісія, під головуванням відомого правозахисника Елеснори Рузвельт взяла на себе завдання визначити і сформулювати основні права і свободи Людини. Плідна діяльність таких членів Комісії як Рене Кассен (Франція), Чарлз Малік (Ліван), Пенг Чан Ченг (Китай), Ернан Санта Круз (Чилі), Олександр Богомолов і Олексій Павлов (колишній СРСР), Лорд Дьюкстон і Джеффри Уілсон (Великобританія), Уільям Ходгсон (Австралія) і Джон Хамфрі (Канада) та інших мала своїм наслідком напрацювання проекту Загальної декларації прав людини. Ключова роль у написанні Декларації належить і нашому співвітчизнику чие ім'я нині носить Інститут держави і права НАН України - Володимир Михайловичу Корецькому члену делегації УРСР на 1, 2 і 4 сесіях ГА ООН. Саме його авторству належить ст. 1 Декларації: "Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного у дусі братерства". Після ретельного вивчення підготованого Комісією проекту Загальної декларації прав людини і 1400 етапів голосування практично по кожному його пункту і слову Генеральна Асамблея урочисто прийняла Загальну декларацію прав людини. Ця визначна подія відбулася 10 грудня 1948 року в Парижі. Відтоді відзначення річниць із дня прийняття Декларації стало справедливо вважатися святом консолідації всіх правозахисників світу.

У чому ж полягає унікальність та епохальне значення цього міжнародного документу? Загальна декларація прав людини 1948 року стала першим документом універсального характеру який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні права і тим самим встановив їх стандарти. Багато держав світу включаючи Україну включили посилання на Декларацію або її положення в свої конституції та конституційні акти, до того ж, абсолютна більшість пактів, конвенцій і договорів з питань прав людини, прийнятих після 1948 року ґрунтуються на її принципах. І нині, в XXI ст. Декларація, не маючи юридичної сили міжнародного договору залишається пріоритетним джерелом правозахисної діяльності і визначальним актом у сфері загального руху на захист прав людини.

Відображуючи сутність і дух Загальної декларації прав людини Конституція України у статті 3 встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Нині Основний Закон України унормовує систему права і свободи людини, а також загальні принципи їх реалізації та гарантії у близько як 40 статтях.

Переважна більшість із цих прав і свобод відтворюють відповідні положення Декларації, але з часу її прийняття у вітчизняній і світовій конституційній практиці утвердилися та отримали своє нормативне закріплення й нові права та свободи людини і навіть їх групи. У контексті цього виникає запитання що ж являють собою конституційні права та свободи і їх система?

Частина 2 ст. 3 Конституції України вони "визначають зміст і спрямованість діяльності держави". При цьому конституційні права і свободи людини є не лише важливим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина, самостійним інститутом конституційного права, дороговказом соціальної спрямованості Української держави, а й основною сентенцією сучасного конституціоналізму.

Сучасні конституційні права і свободи людини відрізняються своєю багатоманітністю, а питання їх класифікації та систематизації стали традиційними для юридичної науки і практики. Найбільш часто права людини розрізняють за сферою суспільних відносин, в яких ці права існують, називаючи громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні, екологічні, інформаційні та інші права. Безперечно, існують і інші точки зору щодо системи прав і свобод людини і її складових.

Утім, будь-яка, навіть сама досконала і теоретично вивірена правова модель прав і свобод людини перевіряється її дієвістю, тобто, досконалістю юридичних механізмів реалізації прав людини і рівнем їх гарантованості. Якщо особисті та політичні права людини, закріплені в Загальній декларації прав людини і відтворені в національних конституціях більшості держав світу реалізуються загалом безперешкодно, то права останніх повільно - економічні, соціальні, культурні, екологічні та інформаційні, а також права колективних суб'єктів вимагають удосконалення системи їх юридичних гарантій, перед усе на конституційному рівні. Така ж ситуація характерна й для нашої держави.

Вочевидь XXI ст. ознаменувалося не скільки появою новітніх прав і свобод людини, стільки прагненням реального змістовного наповнення уже закріплених у конституціях і

конституційних актах прав і свобод людини. У цьому сенсі, слушними є заклики українських політиків, державних діячів, науковців і експертного середовища щодо переосмислення закріплених нині в Конституції України прав і свобод людини та приведення їх у відповідність до сучасних політико-правових реалій.

Конституція України у Розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина" закріпив доволі досконалу систему прав і свобод людини, а також загальні принципи та положення, які мають на меті визначити зміст гарантій і механізмів реалізації цих прав і свобод. Разом із тим, окремі з них, особливо у соціально-економічній сфері (право на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на доступне медичне обслуговування (ст. 49) та ін.), залишаються на сьогодні переважно декларативними. Зазначає сприяє поширенню правового нігілізму в суспільстві та сумнівів громадян у спроможності держави забезпечити їх конституційні права.

Будучи традиційно віднесеними до соціальної сфери, ці права корелюються й з більшістю особистих або громадянських, політичних, економічних, інших соціальних і культурних прав людини, уперше системно унормованих на міжнародному рівні в Загальній декларації прав людини. У першу чергу, йдеться про загальновизнане на сьогодні у всьому цивілізованому світі право людини на охорону здоров'я та медичну допомогу яке за часів створення Декларації не набуло такої визначального характеру й не було внесено до тексту цього важливого міжнародно-правового документу

Після II світової війни, коли багато країн Азії та Африки перебували у

імполоніальному стані і навіть у самому центрі Європи діяв диктаторський режим Франко, ідея забезпечення кожного належною та своєчасною медичною допомогою здавалася хоча і бажаною, але нездійсненою. Закріплення відповідного права у Загальній декларації прав людини суперечило б принципам формування цього важливого документу, а саме - принципу реалізму декларованих прав і свобод людини і громадянина. Адже, ст. 22 Декларації закріплює, що кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав за допомогою "національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави". Натомість, національні ресурси повоєнних держав, спроможні забезпечити реальне, а не декларативне право кожного на охорону здоров'я були сформовані лише через десяток-півтора років після прийняття Декларації. А вже у 90-х роках ХХ ст. відповідне конституційне право набуло поширення в більшості держав світу, незалежно від форми їх державного правління та адміністративно-територіального устрою.

Безперечно, ХХІ ст. поставило перед людством багато гострих і складних проблем у сфері охорони здоров'я та забезпечення прав людини на медичну допомогу. Нині цивілізаційні здобутки у сфері охорони здоров'я піддаються критиці. Непосидинокими є й думки щодо масштабної кризи у цій сфері та щодо ілюзорності декларованого в конституціях і конституційних актах права людини на медичну допомогу. Виявляються нові парадигми майбутнього сучасної медицини.

Так, цікавою є думка відомого американського футуролога Д. Нейсбіта, який у своїй всевітньо відомій роботі "Мегатренди"

висловив прогноз щодо утвердження новітньої парадигми здоров'я, в основу якої буде покладено альтернативну медицину самолікування та особисті здорові звички кожної людини [2]. Утім, на наше переконання, найважливішим трендом майбутнього має стати посилення діяльності держави у сфері забезпечення охорони здоров'я, медичної допомоги, медичного страхування, здорового способу життя та створення життєво безпечних умов для здорового довголіття людини.

Очевидно, що реалізація відповідної функції держави, окрім значних управлінських, фінансово-бюджетних, соціально-економічних і гуманітарних ресурсів, потребуватиме й свого належного правового забезпечення. У цьому сенсі, можна впевнено стверджувати, що Конституція України, гарантуючи у ст. 49 право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, логічно продовжує та розвиває ідеї та ідеали повоєнного гуманізму, унормовані в Загальній декларації прав людини.

Разом із тим, зазначене конституційне право, отримуючи свій розвиток у чинному законодавстві України, повинно вдосконалюватися, перетворюючи декларовані ідеї та принципи в реалії повсякденного життя пересічного українця. Натомість, нині ці реалії невітніші - українці продовжують стабільно зберігати сумнівну першість із хронічних захворювань, наближаються до епідеміологічної мережі зі СНІД, туберкульозу та ін. захворювань, а також мають саму низьку в Європі продовжуваність життя тощо. При цьому саме Україна має найбільшу в Європі кількість площі закладів охорони здоров'я на душу населення.

Окрім управлінських парадоксів така ситуація пояснюється й відсутністю в Україні цілісної юридичної концепції конституційного

права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування та відповідних монографічних конституційно-правових досліджень, присвячених цій проблематиці.

До прикладу, стан дослідженості проблем теорії та практики конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування доволі рельєфно відтворюється й у сучасній навчальній літературі з конституційного права України. Більшість сучасних підручників і навчальних посібників з конституційних прав України характеризують сутність і зміст права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування здебільшого з позицій фрагментарних коментарів відповідної статті Конституції України (ст. 49), наводячи до прикладу ті чи інші з вище згаданих нами актів чинного законодавства, які розвивають і деталізують досліджуване конституційне право [3]. Академічний курс із конституційного права України (2008 р.) в розділі, присвяченому правам людини не розкриває зміст права кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування взагалі [4].

На нашу думку концепція конституційного права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування має стати результатом ґрунтовних досліджень низки питань, пов'язаних з визначенням сутності та змісту категорії "конституційне право людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування", дослідженням генезису цього конституційного права в контексті генезису українського конституціоналізму та правосахисної діяльності загалом, встановленням механізмів взаємодії цього конституційного права з іншими правами і свободами людини, унормованими Конституцією та законами України.

У контексті зазначеного, вимагає свого ґрунтовного дослідження й проблема структуризації та наступної систематизації права особи на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Очевидно, що це право не є єдиним, або ж таким, що може бути повністю узагальненим в понятті "право на охорону здоров'я". У силу цього, можна стверджувати про системний характер відповідного конституційного.

Закномірно, що дієвість будь якого із закріплених Конституцією України права людини визначається досконалістю гарантій його реалізації. Це обумовлює нагальну потребу в дослідженні загальносоціальних і спеціальних юридичних гарантій права кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Ці та інші проблеми, пов'язані з правотворчою та правозастосовчою діяльністю у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги і медичне страхування, а також гарантуванням Українською державою однойменного конституційного права людини мають у найближчий час стати предметом ґрунтовних конституційно-правових досліджень.

Перелік використаної літератури:

1. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. - К., 2007. - С. 5.
2. *Найсбит Д* Мегатренды / Д. Найсбит; Пер. с англ. М.Б. Левина. - М.: ООО "Издательство АСТ"; ЗАО НПП "Ермак", 2003. - С. 193-205.
3. Конституційне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. - Х.: Право, 2008. - С. 121-122.; Чушенко В. І., Заяць І. Я. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. В. І. Чушенка. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. - С. 209-210.; Шляхун В. В. Конституційне право України: Підручник. - К.: "Освіта України" КНТ, 2008. - С. 190. та ін.
4. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник. У 2 т. - Т. 2 / За загальною редакцією Ю. С. Шемшученка. - К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2008. - С. 29-73.